

6-XII-1888

9-VIII-1961

ORIXE

OMENÄLDI

DANTZA NAGUSIA

*Iztueta. Gipuzkoa ko Dantzak. Donostia n Baroja'renean, 1824.
Azkue. Cancionero Vasco. Tomo III. Danzas Boileau Bernasconi. Barcelona.*

I. Sarrera

Iñoiz edo berriz lagunartean bildurik giñaudela, gure dantza-etara biurtu genun itza, eta nik nere iritziak ematean, lagunerri ongi zerizkien, eta gai ontaz liburutxo bat eskatu zidaten. Egia esan, ni ez naiz batez ere ortarakoa. Baiña nere bidean gertatu zaidan ezkerro, atsegin zaida, nik ikusi ta ikasi dutana, ta ala bezala, gauza adieraztea.

Ongi artu beraz, buruan, ni ez naizala tekniku; lekuko besterik ez naizala. Ortaz, nere aburuak ez dute nere diran beste baliarik.

Gure dantza nagusia zer dan edo zer zan, edo nola zan esatean, ez dago utsegiteko ainbeste bildur; baiña, zergatik au, zergatik ori, pauso onek zer adierazten dun, beste ori zertara datorren, eta olakoetan sartzeak arrixku aundia du. Lenbiziko ortan ez zun utsegin Iztuetak, baiña bigarreanean bai, nere ustez, nik ere utsegin dezakedan bezala. Ori dala-ta nere iritzia ez dut biribillergi aitortuko.

Orain dala ogeita zenbait urte, egunkari batean idatzi nitun sei edo zortzi artikuluko gai berontaz, baiña txuri egin nun aiekin. Inortxo ez zitzaidan etorri atsegiñak ematera, baizik eta Araba'ko neskatxa bat, bere ikastaroak egiten Madrill'en ari zana. Ori Euskalerritik. Buenos Aires'ko *Laurak Bat*'ek Polikarpo Barrena bialdu zidan, bere izenean neri atsegiñak ematera. Orrela ixildu zan nere dantza. Gero, bigarrengoz, Aindoaín'en, Larramendi'ren aipuaiaietan, nere esku utzi zuten dantza antolatzea, eta, «orain gai-

tuk» esan nun nere kolkorako. Dantza osoa, ain puskalaka zebillana, berritu naiean asi nintzan eta olako ta olako dantzari ipiñi nitun elkarren ondozka; baiña bi erritako danboliñak muziñ egin zidaten, eta, aiek beren erriko bezala ari bear zutela ekarri zuten. Orra, berriz ere txuri egin, nere aspaldiko asmoan.

Irugarren aldiz (auntzak ote-dira?) Tolosarrak lagunduko omen didate dantza ori lengoratzten. Ala ba'litza, nere poza ez litzake makala!

II. Dantza Nagusi onen izenak

Len-lenago ez zun izen bereizirik, DANTZA besterik. Larra-mendi'k bere *Corografía de Guipúzcoa*'n, *La Danza* esaten dio soil-soilik. Iztueta'ren garaiean Gizon-dantza esaten bide zitzaion, baiñan ez egoki, emaztekiek ere baitute artukizun. Giza-dantza ipintzeko egon naiz, gizarteko dantza, esate baterako; baiñan Azkue'k ola deitzen ditu gizonezko utsen dantzak eta nik azkenik «Dantza nagusia» ezarri diot.

Esaten ere zitzaion Dantza Erreal, Meza-nagusi ondoko dantza, eta abar, beti ere dantza aundikia ta nagusia zan gisan.

Beste erriren batean ere ikusirik nago ori. Orain dala ogeita bost urte inguru, Bilbao'ko *Campos Elíseos*'etan ikusi nun dantzari-talde bat Santander'darra, Riaño'koa, oker ez ba'nago. Dantza aietan ba-zuten bat gure mutil-dantza gogorazten zuna. Antzoki-ko eginkizuna bukatzean, urbildu nintzaion dantza-maisuari eta ola galdegin nion: «Orrako dantza orrek zer izena du»? eta, «*La Danza*, soil soilik deitzen diogu» erantzun zidan.

III. Dantza Nagusiaren puskak

Gaur dantza au berreun zati egiñik dago. Batzuk *aurreku* deritzote, zatirik ederrena berentzat arturik; besteak «soka-dantza» (Azk. pág. 13, lín. 11); besteak «ingurutxoak»; besteak bai eta ezpatadantza ere (Berriz). Len guzia bat zala, guziak Dantza bakarra osatzen zula, garbi aitortu diteke. Iztueta irakurtzea naikoa da. Baten-batek esan lezake: ingurutxo oiek Gipuzkoa'n Bedaio'n, len

Lizartza'n eta Orexa'n (neronek txikitan ikusia), au da, napar-mugako errietan gelditu zan ezkeror, ez ote-da dantza au Naparroatik etorria? — Ez; Bizkaia'n ere dantzatzen zala eta ia galdu zala Bizkaia-dantza berria sartu zanean, Iztueta'k garbi adierazten du.

IV. Berrizko «Ontzako urrearen dantza»

Onela zeritzaion dantza oni, ez galtzeagatik erriko Udalak mutileri uteror ontzako urre bat eman oi-zielako. Dantza bikain au gaur itsusiturik dago. Azkue iaunari bein baiño geiagotan entzun niona, Berriz'ko Udaletxean bi Kuaderno bai omen-ziran Dantza au zearo adierazten zutenak, baiñan aietan ez omen-da ezpatarik aipatzen ere. Eroak ere ikusi dezake, zortziko eder aiek Dantza nagusiarenak dirala, ta Banako zarra ta Bana-banakoa ere bai. Txan-kerrenkua, berriz, Naparroa'ko Eskalapoin-dantza dala esan diteke. Zer naspilla! Ezpata-dantza esaten zaio gaur, baiñan arrazoirik bategere gabe. Azkue iaunari dirudionez (l. c. pág. 13). Dantza au Berriz'en eraberritua diteke, Zaldibi'n Iztueta'k egin zuna Berriztar-rak ikusirik; baiñan ez ote-zan —diot nik— Iztueta bera egiteko ortan sartu, Durango-inguru aietan bidelapur ibili zaneke orduan? Nolanai ere mingarri da. Esparta'ko dantzak guda-dantzak zirala csan zun norbaitek, eta andik artuta, gureak ere ala zirala asmatu zun eta bein baiño geiagotan esan Iztueta'k. Gipuzkoa'n ere nâstu ditue axeri-dantza ta olakoak dantza eder ontan, zalduniaute egunez bestez ateratzen ez omen-zan dantza. Alare aren soiñua zarragoa irudi zait neri, ta Dantza nagusitik kenduta eramana ez ote-dan axeri-dantzara. Izan ere, zortziko osoa ta iatorra da musikaz, Uitzin 5/8'an eman oi zan bezala. Egia esan, lau puntu berdiñak ez ditu ez; bi ta bi, elkarren bixikoak:

Espartziañak urratuta zapatarik ez,	ez
Bermeo'n gelditu nintzan oiñeko miñez.	ez
Auxen duk egia, zortziko berria,	ia
iru txiki ardorekin librako ogia.	ia

Ba-dira olako zortzikoak beste dantzaetan ere, baiña geienetan ez da ageri lau puntu berdiñekorik. Esaterako, Ezkurra'ko makil-dantzan:

Iru xito izan eta lau galdu,	du
gure xito orien ama zerk ian du?	du
Gure xito orien ama oilloa,	oa
axariak moztu dio lepoa.	oa

Bai eta maigañeko ezagun artan ere:

Campo Volantiñ'eko //	aretxarro baten,	en
kuku batek zazpi ume //	egin yozak aurten.	en
Kukuak egiñ eta amilotxak ian,		an
au bere kukuaren zorigatxa zan!		an
La ra la ra la ra la, etc.		

Zer errik ez ote-du pekaturik egin ontan, eta Uitzí'ko mutillek ere Dantza nagusia enparantzan atera ondoren, erriko etxera sartuta maigañean zortzikoak ateratzen iardun oi zuten. Ortaraño begirapena galdu zitzaion gure dantza oni!

V. Dantza Nagusia nere begietan

Nere iaioterrian lenbizi, mutiko nintzala, orain galdu ba'da ere, naiz Naparroako danboliña zekartela, Ebaristo Elduaiei, naiz Lizartza'ko giputza, J. Antonio Arotzena, soka-dantza'tik asten zan, gizon utsekin. Mutillen zubia, Desapioa ta Erreberentzia bukatu rik, neskaxak serbitzen ziran soka-dantzaren tun-tun berean, Inguru-txoak asterako. Iztueta'k ere era berean dio. Zubiak eta zortzikoak egiñik, eta geldi-deia iorik, lenengo tun-tunean itzultzen zituten neskaxak beren tokietara, eta onela bukatzen zan dantza, mutillak erriko etxera zoazela.

DESAPIOA. Tarte ortan ematen zan desapioa, deirik io gabe, bere gisako tuntunean. Tun-tun au bere esku du, ots, nai dun bezala doala esan diteke alde batera, baiña bestera, xuxen ioango dira, bai danboliña, bai dantzaria, galtzeko bildurrik gabe. Au da, Altube'tar Seher iaunak ederki dionez, gure dantzaren txirlarri rik baliotsuena. Ausaz au bakarra gelditu zaigu lengo dantza zâr aietatik.

Irugarren zubia? — Berriz'ko zortziko gogoan arturik, eta oraindik tun-tun ori Lizartza'n ematen dala ikusirik, uste izatekoa

da Dantza Nagusi orrek ba-zitula irugarren zubia ta zortzikoak, edo aiek erauntsita ere, ez lukela gaizki emango.

Dantza nagusia zearo nola zan adierazi baiño len, esan deza-dan zerbait beste dantzaetaz.

VI. Gizonezko utsen dantzak

Auek dira iatortasunik garbienean irauteen dutenak: Mutiko edo mutil-dantza, dantza luzea, zazpi iauziak, taloak, Saraitzu'ko dantzak, ardo-dantzak edo iñauterikoak. Gure dantzak zuzen sailkatzeari arrisku aundi xamarreko gauza litzake. Azkuek berak ere, mutil-dantza soka-dantzara biltzen du, ta almute-dantza maigañekoe-tara; biak oker, nere ustez. Nik egin dutan sailketa au da:

1) Dantza Nagusia (gizaki emaztekiena); 2) lan-dantzak (gizaki-emaztekienak); 3) iñauteri-dantzak; 4) makill eta ezpata-dantzak; 5) gizonezko utseen dantzak.

Lan-dantza oiek galdu dira. Sagar-dantza berritu da gure egun aietan; ikus Azkue'renean (II, 58) tipula-iorra, eta arta-iorra (ibid. pág. 25). Uste izateko da auek ere len ugariago zirala.

Iñauteri-dantzak edo ardo-dantzak bitarakoak dira: mordoan dantatzekoak, eta bi lagunek begiz-begi elkarri begira. Lenengoetakoak, kadira-dantza, gerriko-dantza, eskalapoin-dantza, t. a.; bigarrenetakoak «Matsaren orpotik», «Sagarraren», eta «Aldapeko». Azken auek almute baten gaiñean dantzatu oi ziran, bi dantzariak elkarren bekoz-beko, basoa bete ardo, eskuñeko zangoa beti aidean, dantza bukatu arte. Itzak arnas batean esan bear ziran. Galtzen zunak ardoa pagatu bear zun.

Bizkaitarren «Matsaren orpotik» onek, ogeita bost neurri edo kosketako ditu; «Sagarraren», naparrak, emeretzi, ta giputzen «Aldapeko» onek emezortzi. Iduritua artuta nago bizkaitarrena luzee-gia ez ote-dan, eta *klink* ori geroztik sartua dala.

Matsaren orpotik dator mama gozoa,
edango neukela beterik basoa (biz). (tartean, *klink*)
Zuk niri, nik zuri, agur egiñaz alkarri
basua txit garbi bear dogu ifini.

Sagarraren adarraren igarraren
 puntaren puntan
 txoriñoa zegoianan kantari.
 Bai, txiruliruli,
 Ez, txiruliruli,
 nork dantzatuko du soiñu ori?

Aldapeko sagarraren
 adarraren puntan,
 puntaren puntan,
 txoria zegoen kantari.
 Txiruliruli,
 txiruliruli,
 nork dantzatuko ote digu
 soiñutxo ori?

VII. Almute-dantza ta maigainekoak

Bi dantza mota aukeratzeko zertan bereizten dira? Maigaiñekoetan dantzariak ez dula ardorik eskuan, dantza bitartean; eta gero, maigaiñekoak luzeegi dirala arnas batean esateko. Ikus Azkue'k bestera diona (l. c. pág. 10).

VIII. Dantza iauziak

Erabat esan, gizonezko utsen dantzak aski ongi dantzatzeko dira Euskal-errian; baiña iauzi auetaz zerbait esan bearrean nago.

Zazpi iauzietan, dantza larratzaren gaiñean baldin ba'da, utsak estaltzen errez da, aietan ez baita entzuten dantzaria nola erortzen dan; baiñan oltza baten gaiñean dantzatu ezkeror, an bai garbi agertzen dirala!

Gogoan daukat neri Baiona'n gertatua. Bidarraiko mutillekin bialdu ninduten norgeigoka batera. Zezen enparantzan genun dema, oltza baten gaiñean. Aurretik Baionako txoko batean saiatu genitun iauzi aukeratzeko. Lenbiziko bi iauzietan aski berdin erortzen ziran, baiñan irugarren iauzira orduko, *tarrapatan* egiten zuten,

oraingo txinparta-tiro oiek bezala. Iauziak alde batera uzteko esan nien, eta, ausaz, orregatik atera genun lelengo saria.

SOMALITARRAK. Ikusi ta ikasi. Praintzi-mendeko gudari batzuk egon ziran Bidarraí'n, mugazai, alditxo batean, ni an gertatzen nintzala. Alako iauzi egillerik ez dut ikusi. Aiek ez dute danboliñik, ez zaldabairik; txaloz eta orpoz adierazten dute neurria ta tuntuna. Bai neurriz eta bat batean erortzen zirala! Orpo bat bakarra esan ziteken zortzi mutillena. Gaiñera dantza kantatu egiten zuten dantzariak berak, bi taldetan txandaka. Ori egin liteke gure mutil-dantzaetan ere.

IX. Xuberotarrak

Ez diteke esan Xubero'ko dantzak bereiziak diranik. Gabota eta Branlea, eraunsi ditiozke Dantza Nagusiari, Godalet-dantza ardo-dantzeri, eta gaiñerakoak gizonezko utsezko dantzaeri.

X. Bizkai-dantza

Naparroan edozein dantza arrotzi Bizkai-dantza esan oi-zaio, ta ez egoki. Oraingo oni «Bizkai'ko dantza berria» esaten zitzaion orain dirala 150 urte.

«Orain kantatuko det // Bizkai'ko berria,
Goierriko neskaten // kontsolagarria»

asten zuten Gipuzkoan dantza au.

Kanpokoa ote-da guzia? — Ariñ-ariñ 2/4 esan diteke euskalduna litekela, eta *orripeko* edo fandango esaten zitzaiona, ongi edo gaizki esana, beste oinbeste. Baiña *seguidilla* ez, beintzat, Uitzin erderazko itzez ematen zutena:

«Siete y siete catorce
siete veintiuna,
el que no tiene cama
duerma a la luna.»

Ez eta jota ere. Bi auek erderaz kantatzen ziran, bizkai-koplak sartu ziran arte.

Gaiñera, Azkue'k dionez, (l. c. pág. 8), Federico Olmeda'k *Cancionero burgalés'en*, dantza oni *porrusalda* deitzen omen dio. Guretik zala uste ote zuten?

XI. Dantza kantatuak

Euskalerriko dantzarik geienak kanta-dantzak ziran, eta batez ere Dantza Nagusia. Bi edo iru neskatxa iartzen ziran zalda-bai aundia txandaka iotzen eta kantari.

ZALDABAIA. Izenak dionez, galbai aundi baten neurriko zan. Orregatik esan zioten atzerritarrek *Il tamburo basco, le tambour basque*. Oietako zârren bat ba' liteke ganbara baztarren batean gal-durik egotea, edo uztai utsa bederen. Uitzî'n ez dugu arkitu; baiña bizi da oraindio Mari Sukuntza, Uitzî'n zaldabaia azkena io zuna, 81 urtekoa, eta arek eman digu, galbai aundi bat artuta, egiazko neurria: 0,57 m. barrenez-barren. Inguru guzian kriskiti-ñak zitun binaka, eta aurreko aldean zinta batzuk gurutzeran, urre-kolorezko kaskabillo batzukin. Onela dio kantak:

Amalau kaskabillo // lau kana zintekin,
ederki dantzatzen da // gustokoarekin.

Meaka-ezurraren gaiñean kokatzen zuten, eskuan erabiltzeko aundiegia zalako. Lenbiziko inguruak ezik, beste guziak ba zitu-ten beren itzak, eta onek *la ra la lai*. Bat edo batek, tuntunari zegokala,

turun-tun-tun // turun-tun-tun,

erderazko itz auek ipiñi zition:

qué tontos son // qué tontos son,
los mozos de este pueblo // qué tontos son!

Baiñan euskeraz onela erantzun zioten:

Ba-dira abilak ere // ba-dira abilak ere
iru deabru // iru deabru...

Iztuetak ere ba-dakartzi gizon-dantzaren koplak.

ZIZTUAK ZALDABAIA LEKUTU. Gezurra dirudi, baiña ne-

ronek ikusia. Uitzí'n ba-zan txistulari bat, Manuel «aundi» (Manuel Soroa), eta aren bi seme ere iotzen zekitenak; baiñan oso bakan ikusi genitun iotzen igandeetan. Gaiñera ez ziran aski. Iru danboliñ bearko zuten beren soiñugailluekin edozein igandetan; alegia, iru Ingurutxo batean ere ateratzen baitziran: bata erriko plazan; bestea Marieneko larraiñean; bestea Irurte Txabalean edo Geratxoneko atarian. Orduan zan Uitzí erri alaia, ainbeste ikazkiñ, zerrari ta basagizonekin. Plazaola-trenak galdu zun bizibide ori. Orain zer ikusi dut igazko Samigeletan? Ziztua baztartua, zaldabaiaren ametsik ere ez, dultziña bat eta auspo-soiñu bat, eta eguerdi-erditan neskatzak bakarrak dantzari, mutil guziak geldi aldamenetik begira zeudela! Zer gauza itsa ta itsusia!

Berriro zaldabaia? Tolosa'ko gazte batzuk agindu didate, Dantza Nagusi au zaldabaiez ere emango dutela. Goitik ikasbidea ematen baldin ba'da, erri txikietan ere zerbait egin diteke. Ikusiko ote-dugu berriro zaldabaia ta kanta gure plazetan?

ZIZTUA TA ZIZTULARIA ETA DANBOLIÑAK. Nik ez dut esaten ziztua gure dantza guzietatik baztartzeko, ez; baiña Dantza Nagusia zaldabaiez eman ditela. Gaur len baiñon askoz errezago ta obeki egin diteke ori, mikrofonoari esker.

Gaurko ziztulariak askoz obeak dira lengoak baiño ziztua iotzen; baiña danboliña iotzen oso aldrebesak, asko beintzat. Ontan ziran iaioak zâr aiek, eskola gabe ere. Zâr guzia ez da on, eta berri guzia ez da gaizto; batetik eta bestetik oberena artu bear dugu. Danboliña, tuntuna esan nai nuke. Nor da orain, esaterako. Ebaristo Elduain bezain tuntunlari onik? Ongi gogoan daukat, Leiztza'ko plazan iru ordu laurdenez atertu gabe egon giñala iruindar bat eta ni, aren neurri berdintasunarekin arriturik. Metronomo bat ekarri ba'genu, etzait iduritzen arengandik pitsik ere aldegingo zunik. Bai ote-zan Euskalerrian ez ezen, lekura ere, zotza arek bezain zeatz eraman zezakenik? Oraingo auek, berriz, parragarrikeriak egiten ditute txotxarekin. Aidean idukitzen dute nai duten aiña denbora, eta Iztuetak ere bere denboran ziona, kasketak ematen dienean iotzen dute arratza (Iztueta l. c. 47, 14). Batez ere Gipuzkoan gertatzen da au Alkate-soiñu esaten asi zaien doiñu oietan. Ez, Gipuzkoa'ko napar-mugako errietan; auetan, Naparroan bezala, oraindio «dantza-soka» edo «soka-dantza» esaten diotenaren tun-tun ori len bezain garbi gordetzen baita bere biko neu-

rian. Orregatik, Zumarraga'ko Alkate-soiñu aipatua oker eman zioten tun-tun'ean Gorósarri iaun zanari, iruko neurrian asita.

Danboliñak bear ditugu lenbizi, arratza ongi jotzen dutenak; gero ziztulariak. Guzia esan bear da, eta ezagutu dut berriki donostiar gazte bat ziztulari ez ezen tuntunlari ona ere dana, eta badiut itxaropen, Gipuzkoako danboliñak oraiñarte baiño kasu geiago egingo diotela tuntunari emendik aurrera.

Atal au bukatzeko, ez dut utzi nai oiu egin gabe, ta oiu aundi egin gabe, oraingo ziztulariak ipernukoen airean eta uxtuan jotzen dutela soiñua. Ba-dirudite deabruak artuak, batzuk eta besteak ere. Bizkai-dantzak gureak baiño biziago dirala ikusirik, ba-derizkiote gureak motelak dirala, eta agurotu egin ditugu, damurik. Ez olakorik. Dantza guzietan neurria bear dugu, baiña batez ere gure Dantza nagusi ontan, aundiki-dantza ontan. Dantza-mota guziak gutxi edo asko au dute asmoetan bat: gorputzaren edertasuna, lerdentasuna ta liraintasuna erakustea. Eta milla tximisten uxtu orrekin galarazi egiten dute, gorputza eder, lerdan eta lirain agertzea. Zer bigarren ingurutxo baiñon egokiagorik ontarako? Baiña prisaka eramaten da'da, ez da astirik gorputzak bere iarkera egokienak erakusteko.

Euskalerriko dantzak erabat aipatu ditut, labur bederen, eta orain azkenik Dantza Nagusia nola dan edo nola zan eta nola egin bear genuen adierazi nai dut.

XII. Dantza Nagusia Bedaio'n

Iritxi gera Bedaio'peko sagardotegi batera, eguraldi bikaiñarekin. «Orixe» an gelditu da bean, gora joateko gauza ez-eta; lagunak («Zeleta» ez besteak) errira igo zaizkio San Iñazio'ren Sagastian bazkaria antolatzen duten bitartean. Bazkal-aurrean agertu zaigu aspaldiko Sarasola (orain ogei urte otordu bat ona egiñak baikiñan eikarrekin) ziztua ta arratza edo danborra eskuetan ditula.

Gizon atsegiña, ta ikusiko dezutenez, galdegingarria. Lenbiziko berria, nere oker bat zuzentzea izan zan: nik entzuna neukan Bedaio'n dantza Nagusia ateratzen zala, baña Sarasola'k dionez, bizi diranak ez dute ezagutu Bedaio'n aureskurik ateratzen; Amezketan, bai, oraindik ere.

Bedaio'n ez omen da dantzatzen ingurutxoak besterik Dantza Nagusi ortatik, eta aietaz galderak egiten asi naitzio. Aurrena tuntunean esamiñatu det.

Artu det arratza ta tun-tun au eman diot Naparroako erara:

tan tan tan. tan. tan.
tan tan tan. tan. tan.

Eta beste au Gipuzkoa'ko erara:

tan tan. tan. tan.

Bereala erantzun dit: Ori aureskuarena da. Naparroan soka-dantza esaten zio.

Jotzen diot beste tun-tun au:

tan. ta ran tan tan.
ta ran tan tan...

—Ori lenbiziko ingurutxo da, erantzun dit. — Ederki. Naparroan ere ala esaten zaio.

Jotzen diot beste au:

ta ran. tan. // ta ran. tan. // ta ran. tan

eta bigarren ingurutxo dala errex asmatzen du, eta berak jotzen dun bezela, ots, Leitza'ko eskolakoa.

Azkenik jotzen diot:

( ) tan. ( ) tan tan tan tan.
( ) tan. ( ) tan tan tan tan.

eta au Bedaio'n ez dala jotzen erantzun dit. Beraz. Dantza Nagusiaren tuntunak osatzeko, Lizartza'ra joan bearra, an ederki gorde baitute Berriz'ko Ontzako Urrearen Dantzarena.

Gero uzten diot txotxa, ta asten da jo ta jo bere doiñu sortatik. Sarasola'ren eskola, Betelu'koaren eta Leitzakoaren naste bat da. Betelu aldera geixago etziten dala. Musika-sorta, berriz, asko Pon txo'rena, ezagutu baitzun gure onek. Orain irurogeitamar urte ditu (nik baiño bi geiago) ta bear ba'da Iñazio Mutuberria nik baiño geiagotan ikusi du.

Tun-tunean ederki ari da Sarasola; zarren eskolari jarraitzen dio, baiña zerbait kutsuturik dago berri auekin, agurotu egiten baita, dantzari bizitasun geiago emateagatik. Ziztulari zarretan onenetakoarekin berdindu diteke, ta berrien aurrean ere jo dezake asko lotsatu gabe.

Lenbiziko Ingurutxoan ez diot ezer bereizirik arkitzen. Tun-tuna guziek bezala jotzen du, ta doiñuak Betelu aldekoak. Bigarren Inguruan daukat gauza bat auteman bearra: zotza Leitzako erara jotzen du, au da, 6/8'an. Geroxoago adieraziko degu au dala zarren neurri jatorra, ta nola pasatu geran ortatik 5/8'ra.

Joerazi dizkiot beste doiñu batzuk, batez ere Antzar-jokuena. Antzarrari lepoa moztan diotenekoa Leitzan bezala jo du, Lau-dantza ta guzi; baiña mutillen buruzagi edo Kapitanarena, Betelun bezala. Leitzakoa jatorragoa da. Pontxok ere au jo oi-zuan. Ageri denez, Sarasola'k bi eskoletatik artu du bererako gogoko zaiona, baiña gienez Betelu aldera etziten da.

Naparroan txistulari ibilia da Araiz'ko Ibarrean; Larraungo Ibarrean ere iritxi da, Azpiroz eta Errazkin arrapatzen ditula.

Sarasola'ren maisu beiñena Gaintza Naparroako Arresti, oker artu ez ba'nion; Arribe'ko Juanbeltz eta Betelu'ko Arkotxa ta an ziran beste kozkorak ere ezagutu zitun.

Berez ekarri zun grña ta joera gure Sarasola'k izizturako. Aitak pixkaren bat bai omen zekin jotzen, baiña seme au zarrik oberenekin berdindu genezake, eta oraingoan aurrean ere jo dezake lotsarik gabe bere musika sorta.

Egia, nasten ditu angoak emengoekin, Pontxok ere bezala. Ez uste izan zar aiek ematen zituten soiñu guziak euskaldun jatorrak ziranik. Entzun izandu nizkion Pantxo zanari *La Muñeira, el himno de Riego, la Farándula provenzal*, eta malagueñaren bat ere.

XIII. Soka-dantza (Aurrekua, Alkate soiñua)

Guk Naparroan «soka-dantza» esaten diogun tuntunari, Gipuzko'an Aurrekua esan oi-zaio, eta orain Alkate-soiñua. «Aurreku» izenik ez da aipatzen Iztueta'ren Gipuzkoa'ko ogeitamasei dantzetan. Nagusiaren zati bat zan, lenengoa, eta onekin gelditu zi-

ran Bizkai-Gipuzkoak. «Alkate-soiñua», berriz, Iztuetak berak asmatua du: «Minuetari Alkate-soiñua esango diot». Dantza nagusiaren lenengo pauso ori, toki-alda edo tokiz aldatzeko jotzen zana da. «Jotzen zana» diot, orain oso bakan entzuten baita, zorigaiztoko biribilketa oiek sortu ziran ezkerro. Iztuetak ere ala dio: toki batetik bestera joateko, soka-dantza au jotzen zala.

Berak, ordea, gauzak pixka bat nâsten ditu, eta «*paso de proce-sión*» Eliz-bira zalakoan, auetarako Amabost misterioak jotzea egokigo zala esan zigun.

Noiz eta nola sortu dira guda-neurri edo marcha oiek? —Euskalerrian ez da ageri, kantetan, olako neurririk, oso bakan besterik. Bilduko ote-lirake zazpi, Probintzi bakoitzarentzat bana? —Naiko lan; eta ez, kantarik zarrenetakoak. Sarasola ere kutsaturik dago ortan. Pontxo ere ola zegoan. Nik uste, karlisten gerrateak ezkerro ugaritu dala tun-tun ori. Ba-dakigu, Santa Krutz apaizak bazu-la bere txistularia. Jakiña, soka-dantza motelegi gelditzen zan gudaria beroerazteko; beraz, guda-neurria artu bear. Ori diteke tun-tun orren asiera.

Dantza nagusiaren lenengo pausoa tun-tun onetan eramaten da, lenengo Ingurutzorano. Tartean desapioa dala, laister ikusiko cegunez.

Esan degun tun-tun ortan, bada, mutillak erriko etxetik atera ci-ziran, eskutik elduta, soka plazara, berezko pausoa. Bein mai-buruko jaun aundiengana urbiltzen ziranean (Apaiza ta Alkatea ziran oiek), aien aurrean ateratzen zuten 2/4'ko zortzikoa, bai aurrelariak, bai atzelariak. Plazari giltza emanez, zubia egiten zan, aurreko bien beso-azpitik pasatzen zirala. Ori egiñik, aurre-atze-koak desapio botatzen zuten, dantza onek dun pausorik zarrena, iñolaz ere, ta urrena, «Aureskua» esaten zaiona dantzatzen zuten, eta onela bukatzen zan dantzaren lenengo zatia. Orain ekartzen edo serbitzen ziran neskatzak, eta ez lenago, Iztuetak dion bezala, ta erri txikietan egiten zan bezala.

XIV. Lenengo ingurua

Soka-dantzaren tun-tuna ixiltzen zan, eta deia jorik, lenengo inguruarena, lenago esan degun tuntunarekin. Emen ziztulari gu-ziak batera datoz. Baizik ere, oraingoak presakatu egiten dirala.

Bi lerrotan jartzen dira neska-mutillak bereiz, eta elkarri eskuak eman orde, damak galaiari sudur-zapi sedazkoa luzatzen dio. Oituararen garbitasunagatik ote dan asko esan da; bear ba'da, batere ez da olakorik. Zubiak egitean apaingarri ederra da, ta zubia ere zabalago gelditzen da, bikoteak andik lasaiago pasa ditezten. Izan ere, lenengo Ingurua bukatuta, sudur-zapiak bildu egiten dira, ta urrengo inguruetan eskuak ematen dizkiote alkarri, bata bestearen beso-azpitik pasatzen diran aldioro.

Inguruak egin ditezke nai aiña, ta aien ondotik zortzikoak (2/4'koak). Azkeneko zubian aurrekoa bere tokian gelditu bear du.

XV. Bigarren iugurua

Bigarren ingurua danbolin jatorrak 6/8'an eramaten zuten, bai zubietan, bai zortzikoan. Pontxo'k 3/4'an eramaten zun zubia, ta 5/8'an zortzikoa. Nondik atera da 5/8 ori? Nola garbitu auzi ori?

Ikus zer esaten digun Aita Donosti'k bere azkeneko liburutxo *Historia de las danzas de Guipúzkoa*'n (pág. 99, nota):

«Zortzikoa zortzi bertso ditun ahapaldi edo kopla da. Doiñuz gaur 5/8'an idazten degu, neurria 3 ta 2'tan banaturik. Antziña tuntun au 6/8'an idatzi oi zuten, baiñan ez zun notaen balioa zearo ematen».

Bi gauza bereizi bear dira emen, oraiñarte, nere ustez, iñork bereizi ez ditunak: arratzaren tuntuna, eta zangoen neurria. Antziñakoek arratzaren tuntuna idazten zuten, eta garbi ta zearo, ezer utsegin gabe; baiña gaurkoak, Pontxo ere aurreko zutela, zangoena idazten dute. Izan ere egin bedi saioa zortzikoa 6/8'an dantzatzen, eta oso bortxazkoa da, zango bat luzaregi airean idukitzea. Zangoa *nai ta nai* ez 5/8'ra erortzen da. Egin bedi saioa, esaterako, Gipuzkoako zinta-dantzarekin. Olaxe erakutsi nien Pau'en Altube ta Zatarain (seme) jaunari, ta etzuten besteratu. Ortan dago auzia. Komeni litzakela alkar artzea, ta tuntun ori 5/8'an jotzea? Bedi; baiña lengoek arratzaren tuntuna ederki ematen ziguten. Zangoena ez ematea oker egiten zutela? Ditekena da.

Iztueta'k ere (asieran) «6/8 zortzikoak» edo «saltokakoak» deitzen die.

Gure inguruetan izan dan danboliñik jatorrena Leitza'ko Pastain izan da. Pontxo areago ziteken ziztuan, baiñan arratzean oraingoetara erortzen zan. Ez det esaten zortziko au 6/8'an idazten jarraitu bear dugunik, Iztueta'k eta Pastaiñ'ek eta bezala, baiñan aien patxaran jo dezatela, gure dantza aundiki au kaxkartu ez dedin. Ontan Pastaiñ'en eskolakoa da gure Sarasola au, baiñan esan dedanez, agurotu egiten da.

Nik iru ikasle ezagutu ditut Pastaiñ'enak: Ebaristo Elduain, Leitza bertakoa; J. Antonio Arotzena, Lizartzakoa, ta nere jaioterriko J. Iñazio Atxega. Oien patxarara biurtzea nai nuke nik, naiz ziztua, naiz zaldabaia jotzen dala.

XVI. Zortzikoak nola dantzatu?

Ontan abildadea libre ikusi izan degu, baiña jarri bear litzake lege bat, ez zorrotza. Tuntuna bereizia dutenez gaiñera, lenengo zortzikoak eta bigarrenkoak beste bereizgarri bat zuten: batzuek seltokakoak zirala, bigarrenak; lenengoak ez. Izan ere ikusi ditut nik gure zarrak Betelu'ko legera zortzikoa ematen, saltorik gabe ta giltzik gabe, aruntza ta onontza, aurrera ta atzera ibiliz. Egia esan. moteltxo gelditzen dira. Orregatik gaztegoak Leitza'ko moda artu zuten: saltoa guraizearekin. Zangoekin guraize osoa, naiz erdira, naiz bazterretara, naiz atzeraka, bigarren zortzikoetarako utzi ditek. Lenengoan aski litzake guraize-erdia zazpigarren bertsoan, eta gurpilla zortzigarrenean, giltza emanez zangoa jasotzeko. Laugarren bertsoa bukatzean, zangoa oso gutxi altxatzen zuten gure zarrak, eta zortzigarrenean egiñala guzia. Bigarren zortzikoetan saltoak eta guraizeak egiten dira (guraize bikoak ba'lira obe), zarrak egiten zuten bezala.

XVII. Lizartza'ko tuntuna

Txistularien Zumarraga'ko jai aundi artan entzun nien lenengo aldiz Lizartza'koeri Berriz'ko tuntuna garbi, baiñan ikolduta edo laburtuta, kolpe bat gutxiago emanez. Gero etxeko sapailotik, iru kilometrora, urruti nengon oso, ta ez nitun ikusi dantza-pausoak. Ongi izango da Lizartza'ra txango bat egitea. Zortzikorik ez det uste atera zutenik.

Aien pausoak ingurutxorako on ez ba'lira, asmatu diteke besteren bat, esaterako, onela: Ingurutxoko bi lerroak irteerako jar-keran oiñak dauzkatela, au da, neskatzak ezkerrekoa aurrera ta mutillak eskuiekoka, beste oiñarekin aurrera-pausoa egin bestearekin irutxur egiten dala. Irutxur au, beste oiñaren beatz muturretik oin-bularraren parera an ukondo egiten dala ta orpora, eta geldineua oin-bularraren ondoan. Beste oinbeste egin beste oiñarekin.

Lizartza'ko musikaren antzera, musiku batek ondu dezake zortzikoa, naiz Berriz'koa ere artu.

Amezketara

An dantza nagusi osoa egiten omen baita, ara ioan bearra daga. Ez da, beraz, gauza zailla dantza aundiki au lengoratzea.

Ni zerbaitetan oker ba'nago, beste batek zuzendu dezala, Iztueta'renetik eta errian ikusi dunetik.

* * *

Oarkizuna. Liburutxo ontan, zirri-marraz gaiñera, Gipuzkoa'ko bigarren ingurutxo'ko iru doiñu auek ipiñi ditezke, musikarekin eta itzekin:

IDIARENA, (doiñu nagusian, nik Uitzin dantzatu bezela).

TXIN TXIBIRIBIRON KAMINO EZ DAUKAT DIRURIK.

NESKATXA TXURI GORRI (Xenpelarren itzak).